

Vienādu iespēju prioritāte 2007-2013. gadu programmēšanas periodā

Palīgmateriāls dzimumu līdztiesības horizontālās prioritātes iekļaušanai OP pasākumu aprakstos

Kāpēc runājot par vienādām iespējām uzmanība tiek pievērsta galvenokārt dzimumam nevis personas rasei, etniskajai piederībai, vecumam vai citām iezīmēm? Atšķirībā no jebkuras citas personu raksturojošās iezīmes, vienīgi dzimums piemīt katram indivīdam – viņš ir vai nu sieviete, vai vīrietis, kamēr pārējās iezīmes piemīt tikai ierobežotai personu grupai.

Dzimumu līdztiesība ir situācija, kad vīrieša un sievietes loma sabiedrības attīstībā tiek atzīta par līdzvērtīgu, viņiem tiek piešķirtas vienādas **tiesības** un vienāda **atbildība**, nodrošināta vienāda **pieeja resursiem** un to izmantošanas iespējas. Vīrieša un sievietes ieguldījums sabiedrības labā un viņu problēmas tiek uztvertas kā līdzvērtīgas. Dzimumu līdztiesība attiecināma gan uz *de iure* gan *de facto* līdztiesību. (Konceptija dzimumu līdztiesības īstenošanai, MK akceptēta 16.10.2001)

Dzimumu līdztiesības īstenošanā iespējamās dažādas pieejas – sieviešu stāvokļa uzlabošana; dzimumneitrāla pieeja; integrētā pieeja dzimumu līdztiesības īstenošanai. Kopš 1990-to gadu vidus vairums valstu dzimumu līdztiesības sasniegšanai izmanto dzimumu līdztiesības integrēto pieeju.

Dzimumu līdztiesības integrētā pieeja jeb dzimumu līdztiesības principa integrēšana (angļu val. – *gender mainstreaming*) nozīmē, ka dzimumu līdztiesība kā princips tiek ņemts vērā visos politikas, programmu, administratīvu un finanšu aktivitāšu posmos – gan izstrādē, gan īstenošanā, gan vērtēšanā, novērtējot šo darbību sekas uz abu dzimumu stāvokli un novēršot pastāvošo dzimumu diskrimināciju vai neradot jaunus tiešās vai netiešās dzimumu diskriminācijas veidus.

Šīs pieejas īstenošana nozīmē nevis pievienot dzimumu līdztiesības nodrošināšanu kā vienu no daudzajiem mazajiem mērķiem, pēc kuriem var tikt attiecīgās aktivitātes īstenotājs, nemainot aktivitātes būtību, bet atcerēties par „horizontālu prioritāti”. Tas ir princips, kas caurvijas visiem aktivitātes posmiem, visiem lēmumu pieņemšanas un izpildes līmeņiem. Ņemot vērā atšķirīgās abu dzimumu lomas un pieredzi sabiedrībā, svarīgi nodrošināt abu dzimumu pārstāvniecību, tādējādi nodrošinot pasākumu atbilstību sieviešu un vīriešu dažādajām vajadzībām, interesēm un iespējām. Ja ar konkrēto aktivitāti nav iespējams tieši veicināt dzimumu līdztiesību, jānoskaidro, vai netiks pasliktināts kāda dzimuma situācija.

Lai jebkurā procesā izvērtētu sieviešu un vīriešu tiesības un iespējas kā galvenais instruments tiek izmantota dzimuma perspektīva.

Dzimuma perspektīva ir skatupunkts, no kura raugoties, tiek analizētas norises sabiedrībā, īpaši pievēršot uzmanību dzimumam, tādējādi atklājot atšķirības, kas var norādīt uz dzimuma diskrimināciju, vai arī konstatējot līdzīgu abu dzimumu situāciju.

Dzimumu līdztiesības principa integrēšana un ievērošana nav tikai formalitāte. Latvijas iedzīvotāju kopskaitu veido puse vīriešu un puse sieviešu, tādēļ ikviens projekts un ar to saistītās aktivitātes var skart abus dzimumus. Ja pasākuma aktivitātes tiks skatītas dzimuma aspektā, - un abu dzimumu vajadzības, intereses un iespējas tiks ņemtas vērā visos projekta posmos, tas pozitīvi ietekmēs gan vīriešus, gan sievietes. Tā piemēram, projektējot jaunu tirdzniecības centru, autoostu vai citu sabiedriskās lietošanas ēku, ir jāparedz bērnu aprūpes istaba, kas atrodas nevis sieviešu tualetē, bet tāda, kurai var piekļūt gan sievietes, gan vīrieši.

Viena dzimuma nelabvēlīgs stāvoklis attiecībā pret otru dzimumu vai viena dzimuma nesamērīgs pienākumu apjoms negatīvi ietekmēs arī citus sabiedrības locekļus. Tā, piemēram, augstais alkoholisma līmenis vīriešu vidū vai nodarbinātības iespēju trūkums sievietēm, negatīvi ietekmē arī bērnus, dzīvesbiedrus un citus ģimenes locekļus.

Vai arī cits piemērs - attīstot transporta infrastruktūru un piedāvājot noteiktus pakalpojumus, jāatceras, ka sievietēm ir mazākas iespējas lietot privāto automašīnu, viņas biežāk izmanto sabiedrisko transportu un ikdienā parasti veic vairākus braucienus. Tāpat pārsvarā sievietes ir tās, kas regulāri pārvietojas ar bērniem un izmanto bērnu ratiņus. Kurš parasti pārvietojas ar ģimenes auto, tās ir sievietes vai vīrieši. Sievietes ir maz pārstāvētas to vidū, kas pieņem lēmumus par transportu.

Dzimuma perspektīva praksē izpaužas, izmantojot statistiku dzimuma griezumā, atklājot jomas, kurās varētu pastāvēt dzimuma diskriminācija, un arī veicot kvalitatīvu analīzi, vērtējot ikvienu parādību pēc tā, vai sievietēm un vīriešiem tiek nodrošinātas vienādas tiesības un iespējas, vai esošais stāvoklis vismaz nepasliktinās. Statistika atklāj situācijas, kurās viens vai otrs dzimums ir sliktākā stāvoklī, savukārt analīze ļauj interpretēt iegūtos datus un sniegt ieteikumus situācijas risināšanai.

Dzimumu līdztiesības integrētās pieejas izmantošanai nepieciešama metodoloģija un, iespējams, jāiesaista arī speciālisti. Vienu no metodēm ir izstrādājusi S.Himelveita*, šī metode analizē situāciju no dzimuma perspektīvas, izmantojot četrus skaidrus kritērijus: tiesības, līdzdalība, resursi, sociālās normas un vērtības.

Himelveitas metode (papildināta ar EQUAL Kopienas iniciatīvas ietvaros izstrādātajās *Vadlīnijās dzimumu līdztiesības integrētās pieejas nodrošināšanai* aprakstītajiem soļiem ietekmes uz dzimumu izvērtēšanai):

Tiesības: vai vīriešiem un sievietēm ir vienlīdzīgas tiesības gūt labumu no aktivitātes? Vai aktivitāte ietekmēs vīriešu un sieviešu tiesības tieši vai netieši?

Līdzdalība: vai vīriešu un sieviešu skaits ir vienlīdzīgs, piemēram, mērķa grupā, izglītojoša semināra dalībnieku vidū, dotācijas saņēmēju vidū? Kāds ir šo mērķa grupu raksturojums? Jautājums ir par to cik daudz sieviešu, cik daudz vīriešu? Kā pasākums ietekmēs sieviešu un vīriešu ikdienas dzīvi kopumā vai grupās (pēc vecuma, reģiona, etniskās piederības)? Kāda ir sieviešu un vīriešu pārstāvība lēmējstruktūrās dažādos līmeņos?

Resursi: vai sievietēm un vīriešiem vienlīdz pieejami resursi, lai kļūtu par ieguvējiem no pasākuma? Resursi nav tikai nauda, izvērtējot iespējas kļūt par kāda pasākuma, jāizvērtē arī šādu resursu pieejamība:

- **laiks** – ko sievietes un vīrieši velta produktīvai darbībai (piemēram, algotam darbam un neapmaksātam darbam, karjeras pārtraukumiem), reproduktīvai darbībai (bērnu auklēšanai un mājas darbiem), sabiedriskajam darbam (asociācijās, darbam politiskajā jomā) un individuālajam laikam (sportam, atpūtas laikam, sevis pilnveidošanai);
- **informācija** – par darba iespējām, apmācību, finansējuma iespējām, uzņēmuma izveidošanu, par darba un līdztiesības likumiem;
- **nauda un ekonomiskā vara** – finansiālo atkarību un neatkarību, personīgos ienākumus;
- **izglītība un apmācība** – līmeņi un nozares un to atbilstība tendencēm darba tirgū;
- **darbs un karjera** – sieviešu un vīriešu sadalījums pa nozarēm, amatiem, līmeņiem, atbildības līmeņiem un nodarbinātības veidiem (līgums uz noteiktu laiku, pilna slodze, nepilna darba laika darbs), procentuālais sieviešu un vīriešu sadalījums - bezdarbnieku, ilgstošo bezdarbnieku, karjeras pārtraukumā esošu, darba meklētāju, pašnodarbināto un uzņēmējdarbību vadītāju vidū;

* S.Himelveita (Susan Himmelweit) ir ekonomikas profesore Londonas Atvērtajā universitātē (The Open University), kā arī ekspertu grupas dalībniece, kas konsultē Lielbritānijas Valsts kasi par dzimumu līdztiesības principa integrēšanu budžeta procesos.

- **IT un komunikācijas** – piekļuve internetam, apmācība darbā ar datorprogrammām, sieviešu un vīriešu procentuālā attiecība ar datoriem saistītā uzņēmējdarbības jomā un šo tehnoloģiju attiecīgā ietekme uz tradicionālo sieviešu un vīriešu uzņēmējdarbību un profesijām;
- **sociālie pakalpojumi** – sieviešu un vīriešu pieeja sociāliem pakalpojumiem un to izmantošana, tostarp veselības aprūpe, mājokļi, bērnu aprūpe, ģimenes atbalsta pakalpojumi un apgādājamo aprūpe. Šo pakalpojumu piemērotība saistībā ar vajadzībām;
- **mobilitāte** – sabiedrisko transportu izmantojošo sieviešu un vīriešu procentuālā attiecība, privāto automašīnu pieejamība, pakalpojumu piemērotība atbilstoši vajadzībām.

Normas un vērtības: kā dzimumu stereotipi, kultūras un sociālās normas un vērtības, kas attiecas uz dzimumu, atšķirīgi ietekmē vīriešus un sievietes aktivitātes īstenošanā? Vai jomā, uz kuru vērsts pasākums, ir pieņēmumi un valda stereotipi par to, ko dara sievietes un ko vīrieši. Kā tas ietekmē dzimumu lomas, darba dalīšanu, sieviešu un vīriešu attieksmi, uzvedību?

Izvērtējot pasākumu, vadoties pēc minētajiem četriem kritērijiem, nedrīkst aizmirst izvērtēt arī **ārējo ietekmi** - vispārējais ekonomiskais un sociālais klimats, demogrāfiskās tendences, vispārējie tiesību akti.

(Papildus idejas un jautājumi pasākumu aprakstu izvērtēšanai no dzimuma perspektīvas atrodami LM sagatavotajās *Vadlīnijās dzimumu līdztiesības principa ievērošanai ES SF projektu pieteicējiem un izvērtētājiem*, kas pieejamas LM interneta lapas sadaļā Dzimumu līdztiesība vai arī sūtot e-pastu Elina.Celmina@lm.gov.lv)

Priekšlikumi dzimumu līdztiesības horizontālās prioritātes ievērošanai

- 1) Izvērtēt savu OP pasākuma aprakstu, vadoties pēc iepriekš aprakstītajiem kritērijiem un jautājumiem, un pārlicināties:
 - a) ka statistikas dati ir sniegti dzimumu griezumā, ja nepieciešams arī izceļot kādu īpašu grupu pēc reģiona, profesijas, vecuma vai citas iezīmes;
 - b) ka pasākuma pamatojums sniegts, izmantojot dzimuma perspektīvu, raksturotas un ņemtas vērā sieviešu vai vīriešu (vai kādu atsevišķu dzimuma grupu – piemēram lauku sievietes, vientuļie vīrieši pensionāri, jaunieši zēni profesionālajā izglītībā, utml.) īpašās intereses, vajadzības un iespējas;
 - c) ka pasākuma pamatojums sakrīt ar NSID sniegto situācijas analīzi un ir vērsts uz NSID identificēto galveno problēmu risināšanu.
- 2) Pēc tam, kad minētie soļi ir veikti, raksturot pasākuma atbilstību dzimumu līdztiesības horizontālajai prioritātei un norādīt prioritātes īstenošanas veidu, atbilstoši FM *Norādījumos OP pasākumu aprakstu sagatavošanai* piedāvātajiem risinājumiem.

Piemēri

OP „Cilvēkresursi un nodarbinātība”

IZM 1.pasākums „Izglītības kvalitātes un atbilstības uzlabošana, zinoša un prasmīga darbaspēka sagatavošana tautsaimniecības attīstībai”,

Vāji atspoguļota dzimumu perspektīva, kaut arī dati dzimumu griezumā par situāciju izglītības jomā ir pieejami, un reizēm konstatējamas ļoti būtiskas pazīmes. Tādēļ pasākuma pamatojumā sniegtos

datus par jauniešu skaitu profesionālās izglītības programmās, apliecību par pamatizglītību nesaņēmušo skolēnu skaitu, atskaitīto jauniešu skaitu, nepieciešams parādīt un komentēt arī no dzimuma perspektīvas.

NSID sadaļā 2.3.2.2. Profesionālā izglītība pie galvenajām problēmām pirmajos divos punktos identificētas problēmas, kas izteikti raksturīgas vienam no dzimumiem. Pasākuma aprakstā nav atsauces uz šīm problēmām, nav pamatojums kā izvēlētās aktivitātes risinās NSID identificētas problēmas.

OP „Infrastruktūra un pakalpojumi”

EM priekšlikums (tūrisms)

Pasākumam noteikti būs pozitīvas ietekme uz dzimumu līdztiesības mērķu sasniegšanu, jo tas tiešā veidā sekmēs sieviešu nodarbinātību un uzņēmējdarbības attīstīšanos (kā norādīts pasākuma pamatojumā tūristu izmitināšanas un apkalpošanas uzņēmumos 2/3 nodarbināto ir sievietes), tomēr dzimuma aspekts un analīze pasākuma aprakstā neparādās.

IZM priekšlikums 1.pasākums „Profesionālās izglītības infrastruktūra”

Pasākumu aprakstā ir uzrādītas prioritārās profesionālās izglītības programmu grupas – mehānika un metālapstrāde, enerģētika, autotransports, būvniecība, kokapstrāde, utt.. No patreiz sniegtās informācijas izriet, ka materiāli tehniskā nodrošinājuma modernizācija iecerēta praktiski tikai zēnu dominējošajās programmās, līdz ar to ieguvēji no ERAF līdzekļiem septiņu gadu garumā būs pārsvarā viena dzimuma pārstāvji. Tas, protams ir iespējams, tomēr nepieciešams sniegt informāciju, pēc kādiem kritērijiem šīs prioritārās programmu grupas ir noteiktas, ka tieši šīs programmu grupas atrodas vissliktākajā stāvoklī, prasa vislielākās investīcijas, lai spētu nodrošināt tirgus prasībām atbilstošu izglītību, un ka citas izglītības programmu grupas ir pietiekami modernizētas, utml., kā arī skaidri norādīt, ka šajās profesionālās izglītības programmu grupās audzēkņi ir pārsvarā zēni.

Tāpat nav skaidrs, vai iestāžu renovācija paredzēta tajās pašās iestādēs, kur iecerēta profesionālās izglītības programmu materiāli tehniskā nodrošinājuma modernizācija, vai arī tiks piemēroti citi kritēriji renovējamo iestāžu atlasei un tādējādi ērtas un modernas telpas varētu iegūt arī tās iestādēs, kur mācās pārsvarā meitenes.

VM pasākums „Veselības aprūpes infrastruktūra”

Tā kā veselības aprūpes infrastruktūras uzlabojumu galējie saņēmēji būs iedzīvotāji, tad ir jānorāda kā šie uzlabojumi ietekmēs sievietes un vīriešus. Piemēram, uzlabosies pakalpojumu pieejamība pilsētu vai īpaši lauku iedzīvotājiem. Latvijā ir krasi atšķirīgs sieviešu un vīriešu mūža garums un ar veselību saistītās problēmas, vīrieši mazāk nekā sievietes rūpējas par savu veselību, t.sk. reproduktīvo veselību, utml.. Viens no sabiedrības veselības indikatoriem ir potenciāli zaudēto dzīves gadu (PZDG) rādītājs. Ļaundabīgie audzēji ir trešais galvenais PZDG iemesls, sievietes zaudē dzīves gadus mirstot no krūts vēža, vīrieši no plaušu vēža. Pasākuma apraksts nesniedz informāciju kādā veidā šīs dzimumiem specifiskās problēmas tiks adresētas. Nav norādīts, piemēram, vai plānotais medicīniskais aprīkojums būs piemērots gan sievietēm, gan vīriešiem, kas slimo ar atšķirīgiem ļaundabīgiem audzējiem.